

The title 'FEUILLETON' is written in a large, stylized, blackletter-style font. Above the letters 'F' and 'E' are decorative flourishes. To the right of the word is a black square containing a white illustration of several sheets of paper, some overlapping, with lines of text on them.

FEUILLETON

TANDEN IN DE FOLKLORE *)

DOOR

A. SLOOTEN.

I.

Deze regelen maken niet de minste aanspraak op wetenschappelijkheid. Ik kwam ertoe mijn aandacht eens aan dit onderwerp te wijden na het lezen van het boek van L e o K a n n e r: Folklore of the Teeth. Daarbij heb ik eenige jaarberichten van ethnografische musea nageslagen, waar werkelijk hier en daar nogal eens over de tanden en de volksgebruiken daaromtrent geschreven wordt.

De collega's ten plattelande zullen méér dan zij in de steden zich wel eens afgevraagd hebben waarom vele van hunne patiënten eerst na zóólang zelf gekwakzalverd te hebben aan het gebit, op het spreekuur verschenen om zich door de officieele wetenschap te laten cureeren.

Alleen vrees en boerenzuinigheid geloof ik niet dat de rurale patiënt zoolang bij ons vandaan houdt, maar wel de sterke verwachting dat de door zijn goedwillende en méévoelende omgeving aanbevolen middelen en occulte handelingen zullen helpen. De volks-therapie is ouder dan de weg van Kralingen en overgeleverd van geslacht op geslacht en neemt dus een groote plaats in de volksziel in.

Het jeugdige platteland is bezig zich in snel tempo te moderniseeren en van de folkloristische kiespijn-therapie zal evenals van zooveel andere oude gebruiken over betrekkelijk korten tijd niets meer over zijn. Tegen deze verouderde opvattingen en gebruiken strijden wij dagelijks door ons werk te doen, en in groote lijn doet onze Vereeniging 't Ivoren Kruis het en zij doet goed werk ermee. Toch is het interessant eens te zien, hoe ons voorgeslacht over tanden dachten en hoe zij zich meenden te moeten helpen toen er geheele straten, zelfs steden en vele provincies zonder tandartsen waren.

*) Voordracht, gehouden voor de Vereeniging v. Ned. Tandartsen.

Nu zijn de bronnen waaruit *Leo Kanner* heeft geput hoofdzakelijk Engelsch, Duitsch, Italiaansch en Russisch, iets specifiek Hollandsch heb ik er niet bij gevonden, en de folkloristische maar specifiek medische studies van *Dr. Baumann* en van *Dr. Van Andel* houden zich zoo goed als niet met tandheelkunde op. Maar aangezien de tandheelkunde toch internationaal is, moet men zich maar tevreden stellen met internationale tandheekkundige folklore.

De heele folklore hangt als droog zand aan elkaar, zoodat ik maar eenige grepen zal doen, omdat een résumé ervan te maken onmogelijk is. Ik roep bij voorbaat clementie in voor het vermoeiende van het van den hak op den tak springen wat de onderwerpen betreft.

De tanden en de lastige verschijnselen waarbij de tanden een rol spelen hebben zich altijd sterk in de belangstelling van de volkeren mogen verheugen. Het verschijnen van het gebit lang na de geboorte en later het door de wisseling weer geheel opruimen van het schijnbaar nog zoo goede melkgebit heeft reeds bij de primitieven een begrijpelijke belangstelling gewekt. Daarbij komt nog dat door het dikwijls op lateren leeftijd ziek worden van de tanden zonder duidelijke oorzaak en het daardoor gevoelig worden van het gebit, het menschedom wel gedwongen werd meer dan gewone belangstelling voor de tanden te hebben.

De primitieve mensch gebruikt de tanden als wapen, niet zijn eigen tanden bedoel ik nu, maar de tanden van door hem gedoode dieren. Puntige beren-tanden, kromme zwijne-hoektanden waren gereedschappen kant en klaar voor het gebruik en sterk ook daarbij. De Vuurlanders, de thans nog levende steenen-tijdperkers, gebruiken nog heden ten dage dierenkaken met tanden en afzonderlijke tanden als werktuigen of als huisraad.

De Vuurlandsche vrouw ontluist zich alvorens zij op vrijstersvoeten gaat met een kaak van een dolfijn. Walrustanden worden nog in aller-Noordelijkst Siberië gebruikt als ponjaard. Op de Nicobaren zag *Hamilton* de boven- en onderkaak van een visch met zeer puntige tanden gebruiken als een soort chirurgische schaar. Een steenpuist werd tusschen de kaken gebracht, deze werden door de medicijnman toegeknepen, onder hevig gebrul van de steenpuistbezitter gevolgd door een sterke profuse bloeding en na een zeer korten tijd was de puist gewoonlijk genezen.

Tanden als geneesmiddel.

Fijngemalen tanden behoorden in de middeleeuwen en ook nog wel een tijd daarna tot de inventaris van een goed uitgeruste apotheek. Beretanden fijngemalen waren een uitstekend middel om te

slapen. Wou je nu juist wakker blijven, dan kocht je gemalen vossentanden om in te nemen. Koffie was toen ter tijd nog niet ingeburgerd in Europa en in de apotheek hielp men toen de luidjes even graag aan slaap- of opwekkings-middelen als tegenwoordig.

Lucianus beschrijft een volkomen zeker werkend middel tegen jicht, waaraan de Romeinen veelvuldiger leden dan de ook niet altijd nuchtere Hollanders. De tanden van een wezel, met de linkerhand uit de kaak getrokken en gewikkeld in een stuk huid van een leeuw, die nog niet al te langen tijd geleden gedood was, moesten op de plagende groote teen gebonden worden, verder wat rust en een beetje geduld en weg was de kwaal en voorgoed.

In sommige boerenstreken in Beieren gelooft men nog vast dat een dierentand, ongezoekt op den weg gevonden, doorboord en aan een kettinkje om den hals gedragen de drager afdoende beschermt tegen kiespijn. — De Markgraaf van Bayreuth in de XVIIe eeuw bezat een narwal-tand van een meter of twee lang. Volgens de legende was dit een hoorn van de geheimzinnige eenhoorn. Voor zieken die door de toenmalige wetenschap ten doode waren opgeschreven was een beetje schrapstel van dezen tand als misschien nog uitkomst brengende medicijn bedoeld. Onder indrukwekkend ceremonieel schrapte de Hofzahnrat wat substantie van den waardevollen tand, dit werd tegen dik geld aan de verwanten in een doosje meegegeven en door hen aan de zieke gevoerd. Inderdaad genazen vele wanhopige gevallen door deze dure medicijn. Als amuletten werden en worden tegenwoordig tanden ook nog graag gedragen. Colliers van gemzetanden beschermen in Beyeren en in Italië de kinderen, die ze dragen tegen den invloed van het booze oog. In Tibet wordt aan een patiënt die een arm of been gebroken heeft gemalen tanden of ook wel afgeschrapst tandsteen gegeven ter spoediger heling van de beenbreuk.

Boven de tempel van Apollo te Delphi stond de spreuk: „Ken U zelve.” De opsteller van deze spreuk zal wel meer het oog gehad hebben op geestelijke zelfkennis, maar als we eens rondzien en constateeren hoe slecht de gemiddelde leek op de hoogte is van bouw en inrichting van zijn aardse tabernakel, dan zou het nog zoo slecht niet zijn als hij deze spreuk eens toepaste op fysieke zaken ook. Nu is het te begrijpen dat niet iedereen weet hoeveel paar ribben hij heeft, maar dat er bij het volk omtrent het gebit wat betreft het aantal tanden, wisseling, malposities enz. zulke merkwaardige wanbegrippen heerschen is verbijsterend, omdat het gebit toch zoo open ligt voor iedere inspectie. In de oudheid was die onkunde al even groot als tegenwoordig, want de Talmoed verhaalt van een pseudo-geleerde die in bijzijn van de hooggeleerde rabbi Gamaliël

schetterde over zijn bar groote kennis van astronomie, en zei: mij is het getal der sterren aan den hemel bekend, waarop Gamalieël fijntjes glimlachte en vroeg: „Hoeveel tanden hebt ge?” De opsnijer stak gauw zijn vinger in den mond en begon de inventaris van zijn eetkamer op te maken, waarop de Rabbi zei: „Hoe zouden we je gelooven, terwijl je het aantal van je tanden, die toch zoo dicht bij zijn, niet kent en dan te beweren dat je de sterren-aantallen zoudt kennen, die zoo ver af staan.”

Aristoteles, toen ook niet de eerste de beste, schrijft in vol-len ernst dat een man meer tanden bezit dan een vrouw. Valerius Maximus verhaalt van Prusias, de zoon van den koning van Bythinië, die zijn geheele leven maar één tand in de bovenkaak en één tand in de onderkaak heeft bezeten, maar die tanden hadden dan ook een uitbreiding genomen over de geheele kaak, zoodat men wel van twee stevige beenen randen kon spreken, die zeer goed op elkaar pasten. Het geheel zag er volgens Valerius vrij smakelijk uit en Prusias kon er behoorlijk mee kauwen. Of de man door sterke tandsteenafzetting in de war is geraakt, wat wel het waarschijnlijkst is, valt wel niet meer te constateeren. Over-tollige tanden, ofschoon nogal eens voorkomend, worden in de folklore nooit genoemd, wel wordt er dikwijls melding gemaakt van dubbele en driedubbele rijen tanden en de meesten van ons zullen in de praktijk wel eens met een geduldig gezicht verhalen hebben moeten slikken van Opa's of Oma's met dubbele rijen tanden, of een gebit van alleen maar kiezen, die daarmee tot op hoogen leeftijd lekker hebben kunnen eten en daarmee hun kist zijn ingegaan.

In Zuid-Duitschland en in Tirol heerscht heden ten dage nog het bijgeloof dat een kind waarvan tusschen de tanden sterke diastemen bestaan voorbestemd is om ver van zijn Heimat weg te trekken en in een vreemd land te sterven. Verder houden bakers in diverse landen het er voor, dat kinderen die met een of meer melktanden geboren worden een roemruchtige toekomst tegemoet gaan. Inderdaad zijn er vele beroemde mannen waarvan bekend is dat zij embryonaal doorgebroken melktanden hadden. Lodewijk XIV werd met drie melktanden geboren en heeft daardoor zijn min een paar zure maanden bezorgd. Van Julius Caesar, Richard III, Mirabeau, Mazarin is ook vermeld dat zij met tanden ter wereld kwamen.

Kiespijn.

Grooten indruk heeft de pijn aan zieke tanden altijd op het volk gemaakt. Het is dan ook niet te verwonderen dat er ijverig naar

de oorzaak geraden werd van deze zoo moeilijk te verdragen pijn, waarvan Shakespeare zegt:

For there was never yet philosopher,
That could endure the toothache patiently.

We vinden bij bijna alle volken den knagenden worm als oorzaak van de pijn genoemd. De bekende anatoom Nicolaas Tulp, — ik meen dat het dezelfde Tulp is van de anatomische les van Rembrandt —, schrijft in een geleerde verhandeling met een verbluffende zekerheid over de wormen als de oorzaak van kiespijn, welke wormen hij na een extractie van een tand eenige malen herhaaldelijk heeft zien kronkelen aan het uiteinde van den tand. De geleerde medicijnman heeft misschien de pulpa, die bij een gefractureerden tand nogal eens aan het stuk wortel bungelt, voor zoo'n venijnig wurmpje aangezien. Pierre Fauchard maakte in 1728 met zijn boek „Le chirurgien dentiste” wetenschappelijk gesproken een eind aan de wormensage. Maar bij het volk leeft de kiespijnworm ook heden ten dage nog taai voort en de ouderen onder ons zullen zich de Zaterdagavond exhibities van Jaap Hollander hier op het Vreeburg nog wel herinneren, waar Jaap door kiespijn-olie den worm uit de kies dreef, die prompt door den lijder in zijn eigen pet werd uitgespuwd en aan den volke werd vertoond. Dat het volk vele middeltjes bezat om de kiespijn te verdrijven spreekt wel haast vanzelf. Daar kiespijn en wel speciaal pulpitische pijn door heel lichte prikkeling opgewekt kan worden, maar ook door tegenprikkels, waartoe ook te rekenen zijn suggestie en gedachten-afleiding weer gemakkelijk voor een poos verdwijnt, zijn er tegen de kwaal honderden van middeltjes, die allemaal even goed werken.

Tot in de vroegste tijden vinden we tooverspreuken toegepast tegen kiespijn. In de middeleeuwen vormden bezweringsformules een deel van de wetenschappelijke geneeskunde. — Het Berliner Tageblatt vermeldde in 1914 nog, dat een dame uit voorname kringen, die allang aan ondragelijke kiespijn leed, niet naar een der tandartsen stapte — die er toch in 1914 zelfs in Berlijn in méér dan voldoende aantal waren — maar naar het platteland in de omgeving van Berlijn ging, waar een oud vrouwtje, dat bij de boerenbevolking in aanzien stond als wonderdoenster, haar op occulte wijze van haar kiespijn verlost. Dat vrouwtje raadde haar aristocratische cliënte aan om 's ochtends voordat de zon opging een heet voetbad te nemen, het sopje daarvan te laten staan tot na zonsondergang en het dan pas weg te gooien. Bovendien moest zij een in een zijden zakje genaaid stukje papier altijd bij zich dragen, op welk

papier een tooverspreuk was geschreven, maar zij mocht nooit lezen, wat er op dat stukje papier stond geschreven. De kiespijn van de dame beterde, maar haar nieuwsgierigheid naar wat er toch wel op dat papiertje zou staan beterde niet. Eindelijk kon ze zich niet meer bedwingen en brak ze het papier open. Er stond een rijmpje op van ongeveer dezen inhoud :

Als het daglicht gaat verdwijnen,
Is het uit met al je pijnen.

De dame in kwestie werd nijdig om dit boerenbedrog en scheurde het papiertje in snippers, maar zie, op hetzelfde oogenblik was de kiespijn weer terug. — De maan heeft in het volksgeloof altijd veel uit te staan gehad met kiespijn. Iemand die 7 maal bij afnemende maan een versje opzei waarin de maan werd aangeropen om met haar eigen verdwijning ook de kiespijn te laten verdwijnen, terwijl hij bij ieder recitatief zijn mond spoelde met koud water, kon er staat op maken dat hij zijn kiespijn kwijt was tot volgende volle maan. Ook een beproefd middel was om de kiespijn over te dragen op een boom of plant of huis of schuur. Daartoe werd er met een scherp geslepen spijker of splinter hout goed in de holle kies geroerd tot er bloed te voorschijn kwam. Daarna werd de bebloede spijker met een hamer in een boom of plank geslagen. De pijn was dan netjes verzegeld en kon er niet meer uit.

Bezweerders, belezers zooals ze hier ten plattelande genoemd worden, die door handoplegging onder het prevelen van een bezwerings-formule de pijn wegnemen zijn er altijd geweest en zijn er nog wel hier en daar, zelfs onder de rook van Rotterdam, naar ik van boeren-patiënten uit eigen praktijk nog zeer kort geleden hoorde.

In Silezië wordt een kind met kiespijn, als het het geluk heeft een doode grootmoeder of grootvader te hebben, die nog boven de aarde staat, vlug en pijnloos van de kwaal afgeholpen. Het kind wordt naar de doode gebracht en met den vinger van den doode wordt de zieke tand aangeraakt, onderwijl wordt er een aanroeping tot de overledene gericht waarbij deze gesmeekt wordt uit liefde tot het kind de last van deze pijn op zich te nemen en mee te dragen naar het jenseits.

In de folklore duiken hier en daar verhalen op van lieden die tanden van andere substantie in den mond gehad zouden hebben, bijv. van goud. Laat ik er bij voegen, dat er geen telescoop-kroon mee bedoeld werd, die pas eeuwen later gemaakt zou worden. — Zoo vermeldt een oude Noorsche sage van de god H e i m d a l dat

hij een heele rij zuiver gouden tanden bezat, waarom hij ook genoemd werd: *Heimdal Gulintanni*.

In het jaar 1593 werd het dorpje Weigelsdorf in Silezië in beroering gebracht door het feit dat een 7-jarige jongen, *Christoffel Müller*, een gouden kies in den mond had. Toen hij op school zijn mond open deed om de meester te antwoorden zag deze een echte dorpling betaamt, moest hij eens kijken waar dat vandaan kwam en de goede schoolmeester viel compleet achterover van ontzetting toen hij zag, dat de eerste molaar beneden links geheel van goud was. Het gerucht verspreidde zich natuurlijk snel door het dorp en zelfs tot ver daarbuiten, welk wonder er aan die jongen geschied was. Van heinde en ver kwam men toegesnel om zoo iets bijzonders te zien. De graaf van *Liegnitz*, bisschop *Andreas von Neisse* en vele notabelen bezochten den knaap.

Jacob Horst, professor in de geneeskunde aan de universiteit van Helmstedt, onderzocht des knapen gebit en noemde dit verschijnsel een van de grootste wereldwonderen en hij verdeed in zijn verdere leven zoowat al zijn medicinische energie om dit raadsel beredeneerd op te lossen. De molaar zat er stevig in, prof. *Horst* kon hem tenminste met zijn vingers niet los wrikken en verschillende goudsmiden hebben de kroon met een toetssteen bekrast en gevonden dat de fijnheid van het goud grooter was dan de Duitsche goudstukken, wat dan ongeveer 22 krt. moet geweest zijn. De eerste gedachte was aan een goocheltrick, op touw gezet door de ouders om met het tentoonstellen van den jongen geld te verdienen, maar daar die ouders onnoozele poorters waren en bovendien veel te arm om zoo'n kostbaar kleinood te koopen, moest men die gedachte wel laten varen. Ten slotte kwam prof. *Horst* tot de conclusie dat dit een geval van teekenen was van een kind. De moeder zwanger zijnde, moet sterk getroffen zijn geweest door een of ander gouden sie-raad, zoodat zij er geheel van vervuld is geweest gedurende een aanzienlijk deel van haar zwangerschap. Daardoor werd het kind later geteekend met een gouden molaar, zooals andere kinderen weer volgens opvattingen van dien tijd geteekend waren met een hazelip als moeder erg geschrokken was van een haas gedurende haar dracht.

Er ontstond een heftig heen en weer-geschrijf en gedebatteer over de gouden kies en deelen zijn erover vol geschreven zonder dat de geleerde wereld tot een resultaat, voor allen aannemelijk, kwam. — Eenige jaren later kwam de grap uit. Een stomdronken adellijk heer wilde 's avonds laat nog de gouden kies zien. De jongen, doods-bang voor het dronken heerschap vertikte het om zijn mond open

te doen, waarop de edelman zijn jachtmes greep en kalmweg de mond open jaapte. Een chirurgijn moest eraan te pas komen en nu viel de bedekking van de molaar af, die van vrij dun goud bleek te zijn en ondertusschen al doorgesleten ook. — De jongen werd ter belooning dat hij het voorwerp was waaraan de geleerde wereld zooveel plezier had beleefd in de gevangenis gezet.

Niet therapeutische extracties van tanden.

Bij Afrikaansche negers, Polynesiërs, Aziatische Maleiers en Indo-Chineezers is nog het verwijderen of verminken van de fronttanden in zwang, hetzij als stam-distinctief of voorgeschreven door het bijgeloof. Maar ook in Europa is deze verminking wel toegepast, zij het dan ook met andere oogmerken. In Frankrijk is het een veel toegepast smoesje geweest om te ontkomen aan de militie. Voor het jaar 1862, het jaar waarin de percussie-patronen werden uitgevonden en toegepast, moest de soldaat de kop van de patroon die erop zat om het kruit droog te houden er afbijten om zoo het kruit open te leggen voor het ontstekings-agregaat. Lotelingen, niet meer voorzien van fronttanden of met diepe caries daarvan, werden afgekeurd. Menig aspirant-krijgsman liep toen stilletjes voor de loting even bij den barbier op om zijn fronttanden weg te laten halen. Na 1862 was deze grap natuurlijk uit.

Bij de Australiërs is het een van de puberteits-riten die een jongen moet ondergaan eer hij in de mannenstand wordt opgenomen, om een of meer van zijn fronttanden uit te breken. Zachtzinnig gaat dit niet. Er wordt een stevige, versch gekapte boomtak in den grond geslagen die dus goed elastisch is. Het vrije eind wordt aangepunt en de candidaat-man wordt stevig bij zijn hoofd vastgehouden door eenige helpers, die een fronttand op de puntige tak leggen. De jongen wordt nu hoofd achterover zachtjes naar achter getrokken. De spankracht van de tak wordt steeds grooter tot eindelijk de tand plus processus plus soms een stuk van de lip eruitgescheurd wordt. Als de jongen ook maar een kik geeft of zelfs door knippen met de oogen blijk geeft dat hij de situatie onprettig vindt, zakt hij voor dit examen en wordt naar het vrouwenkamp gejaagd.

Tandenstoker, tandenborstel.

Het gebruik van een tandenstoker moet over de 3000 jaar oud zijn want in graven uit dien tijd zijn als dooden-bijgiften gevonden vóórwerpen, die moeilijk anders dan als tandenstokers dienst hebben kunnen doen. E u b y l o s, 200 j. v. Chr. schrijft aan zijn vriend G e m e l l o s over een maaltijd waaraan hij had deelgenomen en waar na afloop tandenstokers rondgediend werden om het gebit te

reinigen. Het woord door hem gebruikt voor tandenstoker is „karpós” was ook strootje beteekent. De Talmoed vermeldt het gebruik van gesem, dat wordt omschreven als een staafje zacht reukhout waarvan een eind door er op te kauwen tot een kwastje gevormd is, voor het schoon borstelen van het gebit, en waarschuwt tegen het gebruik van dusdanig gevormde borstels van riet, omdat daar zoo gemakkelijk vezels van afbraken en onder het tandvleesch terecht kwamen waar zij aanleiding gaven tot lastige ontstekingen.

De Arabieren gebruikten de tandenstokers reeds vóór de komst van Mohammed, want de tandenstoker van Mohammed is als reliquie bewaard gebleven. Nadien werd de tandenstoker door den chiquen Arabier tot article de luxe verheven en men herkende den man van standing aan de manier waarop hij zijn tandenstoker gebruikte.

(Wordt vervolgd).